

них відчуття потрібності іншим, почуття розуміння того, що вони не самотні, не наодинці зі своїми проблемами, «не замкнені» в стінах закладу соціального обслуговування. Використані форми роботи зумовлюють специфіку адаптаційного процесу в умовах геріатричного пансіонату та не несуть великої психологічної напруги, натомість дають можливість відпочити на заняттях, сприяють формуванню нових життєвих стереотипів, зменшенню тривоги і, врешті-решт, допомагають людині похилого віку відчувати себе повноцінним членом суспільства.

Розроблення та впровадження соціальним педагогом технології роботи з людьми похилого віку, які мешкають в геріатричному пансіонаті, дає можливість розробити експериментальну програму стимулювання людей похилого віку до успішної адаптації в умовах геріатричного пансіонату.

Література

1. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник / За ред проф. С. О. Сисоєвої – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота : навчальний посібник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
3. Порсева Х. О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій осіб похилого віку: Дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Порсева Христина Олегівна /Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. — Т., 2005. — 240арк.
4. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

**І.П.Пидюра,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 376-056.24:364.442.2

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація

У статті узагальнено теоретичні доробки вчених, які займалися проблемою ресоціалізації вихованців в центрах соціально-психологічної реабілітації. Визначено причинно-наслідкові фактори через які діти потрапляють до центрів соціально-психологічної реабілітації.

Ключові слова: ресоціалізація, центр соціально-психологічної реабілітації, вихованці центрів соціально-психологічної реабілітації.

Аннотация

В статье обобщены теоретические наработки ученых, занимавшихся проблемой ресоциализации воспитанников в центрах социально-психологической реабилитации. Определены причинно-следственные факторы по которым дети попадают в центры

соціально-психологічної реабілітації.

Ключевые слова: ресоціалізація, центр соціально-психологічної реабілітації, вихованці центрів соціально-психологічної реабілітації.

Abstract

The paper summarizes theoretical refinement of scientists who were engaged in the problem of re-socialization of inmates in the centers for social and psychological rehabilitation. Definitely causal factors because of which children are the centers for social and psychological rehabilitation.

Keywords: resocialization, Center for Social and Psychological Rehabilitation, pupils socio-psychological rehabilitation.

Реформування українського суспільства в його соціальній сфері і, зокрема, в сфері сімейної політики породило помітну за своїми об'ємами категорію дітей, які знаходяться ніби в статусі «нічийїх». Сучасні заклади освіти не в змозі повноцінно виконати завдання соціального захисту та реабілітації дітей даної категорії. Самі ж діти за таких умов не рідко переходять в статус безпритульних [3, с. 7].

Серед пріоритетів державної політики щодо соціального захисту дітей, які залишились без належного батьківського піклування та виховання визначено: встановлення та підвищення ефективності опіки і піклування; забезпечення державної фінансової підтримки шляхом запровадження єдиного механізму соціальної підтримки в усіх регіонах України; реформування системи закладів усіх форм власності для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також створення закладів нового типу (Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» (2005), Закон України, «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» (2007), Державна цільова програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (2007), Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (2009) тощо) [6, с. 15].

Результати й висновки дослідників, висвітлені у наукових працях з проблеми ресоціалізації вихованців в центрах соціально-психологічної реабілітації представлені за такими основними напрямками: науково-теоретичні засади соціально-правового, соціально-педагогічного та соціального захисту дитинства (Н. Агаркова, І. Зверева, А. Капська, О. Караман, М. Ковальчук, І. Ковчина, Ж. Петрочко, І. Пеша, А. Платонова та ін.); соціальні причини виникнення явища дитячої бездоглядності (А. Адлер, Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Л. Волинець, Л. Дулінова, Л. Завацька, А. Зінченко, П. Люблінський, Н. Максимова, Л. Мардахаєв, Ф. Мустаєва, В. Оржеховська, І. Пінчук, С. Толстоухова, О. Тютюнник та ін.); особливості професійної діяльності соціального педагога з асоціалізованими дітьми та технології соціально-педагогічної роботи з ними (Л. Анісімов, Л. Артюшкіна, Г. Бевз, Р. Вайнола, Т. Василькова, Ю. Василькова, Н. Заверико, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, А. Мудрик, А. Полянничко, С. Харченко та ін.); соціально-психологічні механізми роботи з асоціалізованими дітьми (Л. Оліференко, С. Рубінштейн, Є. Холостова, В. Шульга та ін.). Різні аспекти профілактики та подолання явища дитячої

бездоглядності розглядалися у дисертаційних дослідженнях Т. Бессонової, Л. Кальченко, А. Кацера, Н. Павлик, Л. Рень та ін.

У деяких дослідженнях розкриті особливості виховання дітей із неблагополучних, адиктивних, неповних сімей, що потребують соціального захисту та психолого-педагогічної допомоги (А. Антонов, А. Відченко, С. Воронова, В. Галузинський, Т. Гурко, Л. Девіс, Л. Ковальчук, Н. Максимова, Е. Максимович, С. Нечай, Т. Титаренко та ін.).

Результати опрацювання різноманітних наукових праць свідчать про відсутність єдиного підходу до вивчення процесу ресоціалізації вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та недостатністю обґрунтування педагогічного забезпечення та умов ефективності процесу ресоціалізації.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість у психолого-педагогічній літературі та практиці соціально-педагогічної роботи дозволили визначити *мету даної статті*: обґрунтувати наукові підходи доресоціалізації вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

«Нічий» діти проживають зі своїми батьками в одному житлі, ведуть з ними спільне господарство, але в той же час їхні стосунки позбавлені сенсу, так би мовити атрофовані. Ця атрофія стосунків спричинена жорстоким ставленням батьків, нехтування інтересами та потребами, відсутністю належного догляду за своїми дітьми. Руйнування сімейних цінностей спричинює реальну загрозу для психоемоційного, інтелектуального та фізичного розвитку такої дитини. Соціальна ж занедбаність характеризується глибоким відчуженням дітей від сім'ї і школи як основних інститутів соціалізації. Їх формування йде в основному під впливом асоціальних і криміногенних груп, для них характерна глибока деформація і спотворені цінності нормативної сфери, асоціальна поведінка і протиправні дії (бродяжництво, наркоманія, пияцтво, здирство). Вони, як правило, професійно не орієнтовані, до праці та навчання відносяться негативно і мають установку на паразитичне існування [3, с. 9].

Безперечно, безпритульні та бездоглядні діти нагально потребують реабілітації, в процесі якої відбуватиметься їх ресоціалізація в суспільстві. Серед сучасних підходів до умов ресоціалізації на чільне місце висувається комплекс проблем, присвячених особливостям даної категорії дітей, які, переживаючи різноманітні форми й методи заборон і покарань відчують своєрідне відторгнення соціуму і мають потребу в отриманні соціально-психологічної допомоги. Загострення складності умов життєдіяльності таких дітей призвели до значного зростання їх кількості та їх потреби в кваліфікованій психолого-педагогічній увазі, зокрема реабілітаційно-корекційних заходах [7, с. 78].

Реабілітаційно-корекційні заходи належать до процесу соціально-психологічної реабілітації (від лат. *re* — префікс, що означає зворотну або повторну дію, і *habilitas* — придатність, спроможність), яке передбачає поновлення, залучення до нормального процесу соціалізації дітей, що через ряд умов потрапили в складні життєві обставини. В контексті соціально-психологічної реабілітації є потреба розглядати й таке поняття, як ресоціалізація [4, с. 68].

Ресоціалізація — це процес соціального оновлення особистості, засвоєння нею повторно (у разі десоціалізації) або вперше (у випадку асоціалізації або відставання в соціалізації) позитивних, з погляду суспільства, соціальних норм і цінностей, взірців поведінки. В даному понятті префікс «ре» означає демонтаж, руйнування засвоєних індивідом у процесі асоціалізації (чи десоціалізації) негативних антигромадських норм і цінностей та прищеплення тих цінностей і взірців поведінки, які схвалюються суспільством. Названа дефініція широко використовується не лише соціальними психологами та соціологами, а й педагогами, юристами. Ресоціалізаційні заходи здійснюють ті ж соціальні інституції, що задіяні й у процесі соціалізації, а саме: родина, школа, трудовий колектив, навчальні заклади, громадські організації тощо. Натомість, якщо особистість потрапляє в складні життєві обставини, то в цьому разі процес ресоціалізації здійснюють центри соціально-психологічної реабілітації, основною метою яких є руйнування негативних соціальних зв'язків і установок шляхом навчання, праці та спілкування [5, с. 75].

Починаючи з 2005 року в Україні розвивається мережа реабілітаційних центрів для дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах [1, с. 49].

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей нині є найбільш ефективними закладами системи соціального захисту, адже, дають можливість систематично та послідовно вирішувати завдання реабілітаційно-корекційної роботи, орієнтуючи її як на саму дитину, так і її біологічну сім'ю. Комплекс послуг, що надають Центри досить різноманітний (послуги з соціально-психолого-педагогічної діагностики і реабілітації, соціально-медичні послуги, юридичні консультації) але не дозволяє в повній мірі ресоціалізувати дезадаптованих неповнолітніх та повертати їх в суспільство повноцінними громадянами [4, с. 67].

До Центрів приймаються різні групи дітей, переважно ті, що : заблукали; були покинуті батьками або піклувальниками; жебракують, і місце знаходження їхніх батьків не встановлено; залишилися без піклування батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників); залишили сім'ю чи навчальний заклад; вилучені кримінальною міліцією у справах дітей органів внутрішніх справ із сімей, перебування в яких загрожувало їх життю і здоров'ю; втратили зв'язок з батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій; не мають постійного місця проживання і засобів до життя, підкинуті та безпритульні діти; самі звернулися по допомогу до адміністрації притулку тощо [5, с. 65].

Але здебільшого до центрів соціально-психологічної реабілітації потрапляють діти з так званих «неблагополучних» сімей. В центрі соціально-психологічної реабілітації дитина перебуває тимчасово. Тому персонал Центру має приділяти особливу увагу підготовці дитини до життя в іншому місці: повернення її до біологічної родини, влаштування в прийомну сім'ю або в дитячий будинок сімейного типу. Відтак основним завданням закладу є сприяння набуттю дітьми навичок, які допоможуть їм успішно існувати в нових умовах. Значна кількість дітей, які перебувають у Центрах, зазнали насильства у тій чи іншій формі. Часто, говорячи про насильство, ми маємо на увазі лише фізичні його прояви, такі як забиття, ляпаси, запотиличники, зовсім забуваючи

про такі форми насильства, як психологічний тиск, емоційна депривація (психічний стан, у якому люди відчують недостатнє задоволення своїх емоційних потреб), ігнорування потреб дитини тощо. Проте слід зазначити, що будь-яке насильство призводить до порушення розвитку гармонійної особистості дитини [4, с. 71].

У сім'ї, де діти і батьки існують самі по собі, лише формально називаючись родиною, а насправді, лише проживаючи на одній території, батьки не знають, та й не хочуть знати своїх дітей. Досить часто ще під час проживання разом з рідними батьками в неблагополучній родині різні потреби дитини піддаються депривації. Спираючись на відомі теорії вікової періодизації, такі як епігенетична теорія Е. Еріксона, теорія інтелектуального розвитку Ж. Піаже, культурно-історична теорія Л.С. Виготського та ін., можна стверджувати, що дітям, які успішно не пройшли основні етапи розвитку, властиві брак базового почуття довіри до світу, замкнутість або, навпаки, імпульсивність, істеричність у проявах радості й болю, депресивність. Дитина потрапляє в нові умови (новий заклад, люди, правила) з багажем негативних спогадів і досвіду. Попередній негативний досвід спілкування зі значимим дорослим (або дорослими) не дає змоги дитині швидко і успішно адаптуватися до нового середовища. Адаптація до нових умов може бути тривалою, болісною та почасти непередбачуваною [2, с. 59].

Попередня ситуація, що склалася в житті дитини призводить до порушень у різних сферах життя дитини. Наприклад, порушується здатність формувати зв'язки. Тут мається на увазі спроможність створювати і зберігати близькість з іншими людьми. Недовіра – ось одна з основних рис, яка проявляється внаслідок потрапляння дитини в складні життєві обставини і яка створює перешкоди для формування можливостей прив'язаності. Почуття недовіри, яке спочатку з'являється у дитини до людей, що спричинили її складні життєві обставини, згодом поширюється і на всіх інших дорослих, які зустрічаються в її житті, зокрема й на тих, хто вилучає дитину з небезпечної ситуації. Низька самооцінка дітей значно ускладнює процес ресоціалізації. Емоції дитини, яка перебуває у стані дистресу, часто бурхливі і хаотичні, почуття пригноблені, всередині назріває конфлікт, що ускладнює вираження і розуміння нею свого психоемоційного стану. Страх змішується з ненавистю, яка, в свою чергу, часто не усвідомлюється. Гнів змішується з потребою у батьківському схваленні та любові. Неможливість виразити свої почуття відносно того, що відбувається, призводить до неможливості ідентифікувати його (тобто те, що відбувається). У кожної дитини була своя втрата, психологічна травма, і всі діти по-різному реагують на нове оточення та спосіб життя. В житті людина перебуває в центрі цілої системи взаємин. Люди, що надають дитині соціальну та психологічну допомогу, а також навчають її, повинні допомагати їй відновити та/або побудувати нові соціальні зв'язки. Центри соціально-психологічної реабілітації, зокрема, можуть допомогти дітям зав'язати нову дружбу, відновити мовленнєве спілкування, соціальну роль і статус [2, с. 62].

У педагогічній практиці велике значення має врахування особливостей процесу адаптації дитини до умов її життя і діяльності, що змінилися із входженням у новий колектив (в даному випадку йдеться про зарахування до

закладів соціального захисту). Слід пам'ятати, що дитина вже пройшла певну адаптацію до неблагополучної сім'ї, вулиці, приймальника-розподільника тощо. При цьому часто найбільш простим та зрозумілим, а тому і найприйнятнішим для таких дітей виявляється життя або перебування на вулиці [5, с. 60].

Отже, реабілітація дітей, що потрапили до центру, може відбуватися в трьох сферах життя. Перша, найбільш бажана – це сім'я. У випадках, коли сім'я не може виконувати цю функцію, або у випадках, коли сім'я сама є джерелом насильства щодо дитини, реабілітаційну функцію можуть виконувати школа, секції, гуртки, соціальні заклади тощо. Якщо дитина не знаходить собі місця і в цьому середовищі, вона йде на вулицю, яка і є третьою, кінцевою для неї, зоною реабілітації. Останній варіант є найбільш несприятливим, оскільки саме він призводить до закріплення девіантних (відхилених від норми) форм поведінки у дітей та підлітків. Також очевидно, що залежно від характеру дезадаптації в реабілітації домінуватимуть або психолого-педагогічні діагностико-корекційні програми спрямовані на виявлення і виправлення дефектів психіки, що опираються як на пізнавальну сферу, так і особові особливості, або соціально-педагогічні програми ресоціалізації спрямовані на відновлення соціального статусу дитини в системі міжособових стосунків, переорієнтацію референтних орієнтації та соціальних установок [7, с. 80].

Слід мати на увазі, що дитина, яка потрапляє до центру з огляду на неблагополучні умови в родині, підсвідомо шукає місце психологічного спокою і комфорту, тобто місце психологічної реабілітації. І саме таким місцем має стати Центр соціально психологічної реабілітації. Цілком відмінна ситуація з дітьми, які потрапляють до центрів з вулиці. Незважаючи на несприятливі умови життя, вулиця для таких дітей є місцем психологічного комфорту, і тому вони сприймають вихід звідти як стресову ситуацію і відверто або приховано прагнуть повернутися у звичні й зрозумілі для них умови життя, до яких вони пристосувалися, де існують свої правила виживання, своя ієрархія, в якій у них є своє певне місце. Такі діти сприймають своє перебування у центрах як тимчасову необхідність, перед якою вони поки що безсилі, і тому вони або займають вичікувальну позицію, аналізуючи, яку вигоду можна тут отримати, або намагаються перенести сюди умови і правила життя на вулиці. Таким чином, психоемоційний стан дитини, яка потрапила до центру, визначатиметься не так перенесеними травмами, як тим, що для неї було місцем соціально-психологічної реабілітації, якщо таке існувало [3, с. 15].

Ми вважали за доцільне виявити вплив віку дитини на процес реабілітації. Отож, ми виявили, що існує взаємозв'язок між віковими періодами і результатом реабілітації дитини в закладі. Вік, у якому дитина потрапляє в нове місце, відіграє неабияку роль – він визначає «радіус значимих стосунків», за теорією вікової періодизації Еріксона. Дитина до 7 років повністю орієнтована на сім'ю, від 7 до 11 – на сусідів і шкільних товаришів, а далі – на стосунки з однолітками. Тому діти, що потрапили в нове середовище до 7 років, протягом тривалого часу зайняті взаємодією всередині сім'ї, пошуком людей, які хоча б тимчасово замінили їм родину. Діти старшого, і особливо підліткового, віку потребують ширшого кола взаємодій, яке охоплює і сім'ю, і школу, й співтовариство загалом. Такі діти звикають до нового середовища

довго і подекуди болісно – вони змушені «воювати» одночасно на кількох психологічних фронтах [2, с. 36].

Для успішної реабілітації слід пам'ятати, що починається вона зі звикання до закладу, і тому особливо важливо, щоб до кожної новоприбулої дитини був приставлений «куратор». Це може бути як дорослий – співробітник із числа персоналу, так і відносно дорослий – відповідальний вихованець. Ця людина супроводжуватиме новоприбулого на шляху його адаптації, знайомитиме його з правилами життя у закладі, допоможе донести його потреби, побажання і прохання до людей, які здатні допомогти в їх реалізації, тобто виконуватиме роль довіреної особи. Не варто переконувати дітей, що вони можуть почуватися «як удома». Реабілітаційний центр – це не дім, дітям не варто надто прив'язуватися до нього та до людей, які в ньому працюють. Дитині слід відразу роз'яснити, що вона перебуватиме тут лише певний період часу. Бажано хоча б приблизно визначити часові рамки, адже цей термін може виявитися коротшим, аніж зумовлено законодавством, а іноді, навпаки, трапляється, що дитина змушена залишитися в закладі ще на один термін. Це дасть дітям відчуття визначеності й стабільності на найближче майбутнє, що значно знизить рівень тривожності. Ініціативна поведінка дитини, її здатність проявити певну емпатію щодо оточення – все це ознаки поведінки дитини, яка почала «працювати» зі своїм внутрішнім світом, а отже, шукати дороги органічного входження у суспільство [5, с. 80].

Велике значення в ресоціалізації дезадаптованих дітей має соціально-педагогічна підтримка і психологічна допомога сім'ї. Що характерно, сучасні дослідження сімей з проблемами показують, що в цих сім'ях на перший план з великим відривом в порівнянні з потребою в матеріальній допомозі виходить потреба в психолого-педагогічній підтримці. Тобто з моменту приходу дитини в центр соціально-психологічної реабілітації має починатися планомірна робота з сім'єю (батьками або ближчими родичами, якщо такі є). Спеціалісти повинні детально вивчити її стан; спромогтися нормалізувати обстановку і створити в сім'ї хоча б відносно нормальний психологічний клімат. Якщо є позитивні зрушення, дитина повертається в сім'ю. Часто вихованці центрів повертаються в сім'ї, оскільки завдяки їх працівникам батьки змінюють свою поведінку, регулярно відвідують дітей, починають проявляти до них більше доброти та турботи. Робота із сім'єю не повинна припинятися навіть тоді, коли діти почувуються нормально в рідній домівці, батьки мають отримувати психотерапевтичну та педагогічну підтримку фахівців закладу або центру соціальних служб. На жаль, не завжди такий план дій можна здійснити на практиці – робота із сім'ями вимагає тривалого часу, прагнення до змін самих учасників процесу та додаткових знань та ресурсів [4, с. 72].

Аналізуючи вищезазначене, можна говорити про необхідність удосконалення реабілітаційної роботи Центрів, а саме формулювання та розробки таких педагогічних умов, що спонукатимуть дитину до змін в поведінці та засвоєнню нових позитивних норм суспільства, а отже забезпечуватимуть ефективність процесу ресоціалізації.

Література

1. Белічева С.А. Спеціалізовані підліткові клуби як інститут ресоціалізації "важких" підлітків // Психол. журн. - К., 2000 - № 6. - с. 48-54.
2. Головей Л.А. Практикум по возрастной психологии: Учебн. пособие. / Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко – СПб.: Речь, 2002 – 694 с.
3. Гончарова Т.І. Неблагополучні сім'ї і робота з ними. // Народна освіта. – К., 2002. - № 6. - с. 6 - 18.
4. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми. // Соц. педагогіка: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 65 – 74.
5. Соціальна педагогіка: навчально-методичний комплекс. За ред. А.Й. Капська. - Київ : НПУ, 2005. - 302 с.
6. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах: автореф. дис. Ж. В. Петрочко. - К., 2011. - 44 с.
7. Янчук О. Б. Ресоціалізація неповнолітніх. // Соціальна політика і соціальна робота. – К., 2002. – № 1. –С. 75 – 83.

**М.О.Житинська,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК:316.783

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація

В статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «життєдіяльність», визначено якість життя як комплексну характеристику життєдіяльності, окреслено структурні складові поняття та розкрито особливості його застосування щодо людей похилого віку.

Ключові слова: життєдіяльність, якість життя, люди похилого віку, життєдіяльність людей похилого віку.

Аннотация

В статье проанализированы основные подходы к определению понятия «жизнедеятельность», определено качество жизни как комплексную характеристику жизнедеятельности населения, определены структурные составляющие понятия на основе системного подхода и раскрыты особенности его применения в отношении пожилых людей.

Ключевые слова: жизнедеятельность, качество жизни, старики, жизнедеятельность пожилых людей.

Annotation

This paper analyzes the main approaches to the definition of "livelihoods" quality of life is defined as a comprehensive description of the population, outlined the concept of structural components based on a systematic approach and the features of its application to the elderly.

Keywords: livelihoods, quality of life, the elderly, the livelihoods of the elderly.

Сьогодні українське суспільство переживає складну соціально-економічну та екологічну кризу, що спричиняє катастрофічне падіння рівня життя населення. В останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до